

S. VINCZE EDIT

A Népszava történetéhez (1889-1896)

A marxista sajtótörténeti irodalom mindmáig adós a magyarországi munkássajtó történetének feldolgozásával. Pedig a munkáslapok keletkezésével, szerkesztőgárdájának kialakulásával, változásaival, a szerkesztés technikai problémáival foglalkozó cikkek, vagy a lapok tartalmát, eszmei—politikai fejlődését marxista módon elemző tanulmányok egyaránt felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtanának a munkásmozgalom történetével foglalkozó kutatóknak, olvasóknak.

A kezdeti idők szocialista munkásmozgalmának kutatója azonban ma még csak a szociáldemokrata szerzők visszaemlékezés jellegű cikkeire, összefoglaló tanulmányaira támaszkodhat, amelyeknek csupán forrásértékük jelentős.¹ Részben az uralkodó osztályokkal vívott állandó harc, részben a szociáldemokrata párton belül a vezetésért folyó heves küzdelem, részben pedig maguknak a szerzőknek eszmei—politikai platformja, pártállása is megakadályozta, hogy ezek a cikkek, összefoglalók minden fontos adatot magukba foglaljanak, az események okait, összefüggéseit a valóságnak megfelelően ábrázolják. A cikkek adatait kritikával kell használnunk, s ki kell egészítenünk hiteles levéltári adatokkal.

Az itt következő tanulmány a *Népszava* történetének egyik jelentős korszakával foglalkozik. Az 1889 szeptemberétől 1896 végéig terjedő időszak a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulásának és első éveinek szakasza. A szociáldemokrata párt megalakulásával a magyarországi proletariátus marxista alapon álló munkáspártja jött létre. Tevékenységének első tíz évében fejlődött a szocialista mozgalom tömegmozgalommá Magyarországon: a szocialista tanítások az ipari és bányamunkások, valamint a mezőgazdasági proletárok öntudatos rétegeinek világnézetévé és politikai iránytűjévé váltak. Ebben az időszakban vívták meg első nagy küzdelmüket a proletariátus forradalmi és megalkuvó erői a munkáspárt vezetéséért, ekkor alakult ki a szociáldemokrata párt eszmei—politikai areulata.

¹ A kilencvenes évek *Népszavájának* történetével a következő fontosabb cikkek, tanulmányok foglalkoznak: -n.: 1873—1898. *Népszava*. 1897. december 24. *Pártlapjaink elhalt szerkesztői*. Uo. Révész Mihály: *A Népszava negyven esztendeje. A mi jubileumunk. Följegyzések a magyar munkásmozgalom történetéből*. *Népszava*. 1912. december 25. JÁSZAI Samu: *A Népszava régi műhelyei. Elmúlt időkbel. I.* *Népszava*. 1915. április 1. Rm. [Révész Mihály]: *Negyven esztendő klisékben*. *Népszava Naptár*. 1915. KRÍSS Adolf: *Elkészett levél. Visszaemlékezés a Népszava régi esztendőire*. *Népszava*. 1922. május 7. Révész Mihály: *A Népszava története*. Bp. 1930. Második kiadás: Bp. [1946]. Révész Mihály: *A Népszava ötven évvel ezelőtt*. *Népszava*. 1940. december 25.

A párt orgánumai nemcsak tükrözték a munkásmozgalomban beálló változásokat, hanem maguk is tevékeny részesei voltak azoknak: a lapok elősegítették a proletariátus tömegeinek szervezését, nevelését, részt vettek a forradalmi és a megalkuvó irányzatok közötti harcban, elősegítették vagy akadályozták a forradalmi marxizmus tanításainak magyarországi elterjedését.

A tárgyalt időszak kezdetét a II. Internacionálé megalakulása és az annak tanulságait gyümölcsöztető 1889. szeptember 15-i pozsonyi szociáldemokrata pártértekezlet jelenti. Ekkor került új vezetőség a Magyarországi Általános Munkáspárt élére, amely az addigi opportunistá politikával szemben a II. Internacionálé marxista határozatai alapján a szocialista tömegmozgalom megteremtését jelölte meg a párt főfeladatának. A mozgalom vezetői tisztában voltak az agitáció és a propaganda szerepével a tömegmozgalom megteremtésében, tudták, hogy a munkából a pártsajtónak derekasan ki kell vennie részét. Már a pozsonyi értekezlet kimondotta: „... az agitáció egyik főszervének a lapnak kell lennie, a lapot reorganizálni kell, fel kell frissíteni, szerkesztőjét önállósítani kell, egyszóval a pártlapot mindenképpen alkalmassá kell tenni arra, hogy a szociáldemokrata igazságokat hirdethesse.”²

Hogyan töltötték be feladatukat a pártlapok, a hetenként egyszer megjelenő *Népszava* és az *Arbeiter Wochen-Chronik*, a múlt század nyolcvanas éveiben?

Az Általános Munkáspárt a nyolcvanas években nem tett meg mindent a proletariátus szervezésének útjában álló akadályok leküzdése és a marxista tanítások elterjesztése érdekében. A párt ideológiája alig emelkedett túl a kispolgári demokrata nézeteken, bár azok keveredtek a marxizmus és a lassaleánizmus tanításaival. A pártlapok hasábjain is ez a keverék-ideológia tükröződött. Joggal állapította meg a pozsonyi értekezlet, hogy a pártlap „... minden előbb lehet, mint szociáldemokrata közlöny.”³ A vezércikkek töltelékszámba mentek, a cikkek általában alacsony fokon szálltak vitába a polgári lapokkal, a híryanagyot más lapokból ollózták ki a szerkesztő, s a négy oldalas lap utolsó másfél oldalát a párttal szoros kapcsolatban álló munkásintézmény, az Általános Munkásbetegsegélyező- és Rokkantpénztár heti közleményei foglalták le.⁴

A pártlapok színvonaltalanságának okait részben a szerkesztő személyében, részben azonban a lapok előállításának nehéz körülményeiben kell keresnünk. Bár a pártlapokon szerkesztőként és kiadóként FERENCZY József neve szerepelt, a lapokat ténylegesen nem ő, hanem IRLINGER Antal, az Általános Munkáspárt elnökhelyettese szerkesztette és adta ki. A nyolcvanas évek elején — szinte egyidőben az osztrák kormánnyal — a magyar kormány is hajszát indított az anarchisták, s annak ürügye alatt a szocialisták ellen is. A rendőrség zaklatása arra indította a párt vezetőségét, hogy elhallgassa a pártlapok szerkesztőjének, kiadójának valódi nevét. A nyolcvanas évek közepétől a lapok már nem is a „Magyarországi Általános Munkáspárt központi közlönye”-ként, hanem egyszerűen „Társadalmi és közgazdasági néplap” alcímmel jelentek meg, nehogy az esetleges sajtóperek alkalmával a lapokért

² Révész Mihály: *A Népszava ötven évvel ezelőtt*. I. h.

³ Fővárosi Levéltár (továbbiakban Főv. Lt.) Rendőrfőkapitányi elnöki reservált iratok (továbbiakban Rendőrfőkapit. eln. res.) 1889—274.

⁴ Révész Mihály: *A Népszava negyven esztendeje*. I. h.

anyagilag a pártot is felelőssé lehessen tenni. A hatósági zaklatások indokolták IHRLINGER Antal szerkesztő nevének eltitkolását is. IHRLINGER a nyolcvanas években az Általános Munkáspárt helyettes elnöke, s e funkcióban a párt tényleges irányítója volt. FERENCZY József viszont mellékes pártfunkciót töltött be, letartóztatása egy sajtóper esetében nem jelentett akkora veszteséget a pártnak, mintha IHRLINGERT akadályozták meg a pártvezetés és a lapszerkesztés munkájában.

Az Általános Munkáspárt ideológiai irányvonalának kialakításában IHRLINGER lassalleánus-polgári demokrata nézetei döntő szerepet játszottak: természetes volt, hogy ez az álláspont tükröződött a pártlapok hasábjain is. Kétségtelen, hogy a párt és a pártlapok hibás nézeteiért súllyal IHRLINGERT terhelte a felelősség.

Hogy a *Népszava* és az *Arbeiter Wochen-Chronik* még csak ezeket a hibás nézeteket sem képviselte a kellő színvonalon, abban elsősorban a pártlapok előállításának nehéz körülményei játszottak szerepet. Az Általános Munkáspárt — objektív okok, de a párt hibás politikájának következtében is — nem rendelkezett kellő anyagi erővel. A pártnyomda fenntartásában csak az Általános Munkásbetegsegélyző- és Rokkantspénztár anyagi erejére tudott támaszkodni, amely azonban szintén nem volt elegendő. Hogy a pénztár és a párt közötti szoros anyagi kapcsolat titokban maradjon, s így a betegpénztár legalitását ne fenyegetse veszély, a pénztár csak hivatalosan elkönnyelhető tételek alatt nyújthatott segélyt. A pártnyomdában készültek a betegpénztár kimutatásai, hirdetései, a pártlapokban közölték a heti jelentéseket. Mindezekért a pénztár a szokásosnál jóval nagyobb összeget fizetett ugyan, cserébe azonban a betegpénztár biztosítottjai ingyen kapták a pártlapokat.⁵

A pártnyomda alaptőkéjét is a betegpénztár állította elő: hivatalosan ez a csekély — 1700 forintnyi — összeg kölcsöntőkeként szerepelt. A nyomdát a hatóságoknál „Ihrlinger Antal és Társai” néven, magánvállalkozásként jelentették be, — IHRLINGER nyomdatulajdonosi megnevezése ugyanis hivatalosan nem volt kapcsolatba hozható politikai tevékenységével. IHRLINGER és társai (FERENCZY, JUNEK) írást adtak a betegpénztárnak, illetve a pártvezetésnek, hogy az alapítási költségekhez nem járultak hozzá, így a pártnyomdára sem ők, sem örököseik igényt nem tarthatnak.⁶

A pártnyomda a nyolcvanas években a Dob utca 75. sz. alatt, a betegpénztár székházának pincéjében működött igen szegényes viszonyok között. A lapokat egy rozoga, kézzel hajtható gyorsajtóval állították elő. A nyomdai személyzet a szerkesztőn kívül két szedőből állt, akik a műhely takarításától kezdve a sajtó forgatásáig minden munkát elláttak. Igen gyakran előfordult, hogy IHRLINGER és a pártvezetés más tagjai — akik nappal a betegpénztárban vagy más munkahelyeken dolgoztak, éjjel cikkeiket, agitációs beszédeiket írták — maguk álltak oda a géphez, hogy a lapok megjelenhesse-nek reggelre. IHRLINGER szerkesztő, újságíró, korrektor, szedő, gépmunkás is volt egy személyben, sőt ő volt a pártnyomda műszaki és üzletvezetője is.⁷

Mindezekből kitűnik, hogy a pozsonyi értekezlet helyesen állította a központba a pártlapok reorganizálásának feladatát. IHRLINGER Antal azonban — s ez a II. Internacionálé alakuló kongresszusa után azonnal kitűnt

⁵ Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1889—325.

⁶ Uo.

⁷ Uo., továbbá: JÁSZAI Samu: *A Népszava régi műhelyei*. I. h.

— nem volt képes hibái kijavítására. A pozsonyi értekezlet ezért azt javasolta, hogy váltsák le a pártban viselt funkcióiról, vegyék el tőle a pártlapok szerkesztését, és csak mint üzletvezető működjön tovább a nyomdában.⁸

A pozsonyi értekezlet javaslataival a pártvezetőség szeptember 21-én foglalkozott. Ekkor váltották le IHRLINGERT szerkesztői posztjáról, és a lapok élére egy igen tehetséges, fiatal szociáldemokratát állítottak, STERN Simont, aki a radikális szocialista irányzatnak volt a híve, s egyik következetes bírálója a párt opportunistá politikájának. Ugyanakkor a pártvezetőség azt is elhatározta, hogy minél előbb hozzálát a nyomda fejlesztéséhez, s ahogy lehet, növeli a lapok terjedelmét.⁹

Bár a pártlapokon ezt nem jelezték, STERN Simon hamarosan át is vette a lapok szerkesztését. A pártvezetésben beállt változás igen gyorsan tükröződött a sajtó hasábjain. 1889. október 27-től kezdve a pártlapok megnagyobbított formában jelentek meg, habár még mindig csak 4 oldal terjedelemben. Feltűnő volt a lapok hangváltozása: a kispolgári demokrata nézetek, sablonos közlemények helyét öntudatos hangú cikkek, felhívások foglalták el.¹⁰

A pártlapok híven tükrözték és segítették az új pártvezetőség munkáját, a szocialista tömegmozgalom megteremtését. A lapok a munkásosztály alapvető problémáival foglalkoztak, tudósításokat közöltek egy-egy gyárban, műhelyben uralkodó munkaviszonyokról, megszólaltatták az egyszerű munkásokat. A szerkesztőség új rovatokat nyitott: „Munkások panasza”, „Vidéki tudósítások”, „A gyárfelügyelő” címmel. A *Népszava* és az *Arbeiter Wochen-Chronik* minden száma arra ösztönözte a proletárokat, hogy a lapokat sajtójuknak tekintsék, keressék fel leveleikkel, óhajaikkal. A szerkesztőség arra törekedett, hogy a lap eljusson minden műhelybe, gyárba, eljusson vidékre, nemcsak a munkásokhoz, hanem a földművelő proletárok kezébe is.

A felhívások nem találtak süket fülekre. A *Népszava* és német nyelvű testvér lapja hétről hétre színes, tanulságos leveleket kapott, amelyek a gyárak, műhelyek életével foglalkoztak. A vidéki munkáslevelek beszámoltak a munkásmozgalom vidéki fejlődéséről, a hatósági önkényről. Lassanként valóságos munkáslevelező gárda alakult ki a pártlapok körül.

A *Népszava* és testvér lapja kivette részét a szocialista tanítások terjesztésének munkájából is. Cikkei népszerű nyelven magyarították meg a munkásoknak kizsákmányoltságuk valódi okait, a munkásosztály feladatait, a szociáldemokrácia céljait. Sokat foglalkozott a pártsajtó a magyarországi politikai viszonyokkal, leleplezte a polgári pártok és a kormány valódi szándékait. Hírt adott a szakszervezetek megalakulásáról, életéről, a gazdasági jellegű mozgalmakról, foglalkozott a nemzetközi munkásmozgalom helyzetével, tapasztalataival.

A pártvezetőség azonban nem elégedett meg a lapok terjedelmének növelésével. Rövidesen kísérletet tett napilap létrehozására, ez azonban nyilvánvalóan korai volt még: az anyagi feltételeket nem tudták biztosítani.¹¹

⁸ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1889—274.

⁹ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1889—299.

¹⁰ Hogy a régi és az új lapok között milyen lényeges volt a különbség, azt bizonyítja az a tény, hogy a lapok gyors fejlődésére, osztályharcos mondanivalójára a rendőrség is azonnal felfigyelt. Lásd: Országos Levéltár (továbbiakban OL.) Belügyminisztérium elnöki rezervált iratok (továbbiakban: BM. eln. res.) 1890—270. (németül).

¹¹ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1889—326. T—s Á—s: *Munkások napilapja*. Typographia. 1890. február 7.

Valószínű, hogy a napilap előkészítő munkálatai közben került sor a *Népszava* üzleti könyveinek felülvizsgálatára, amelyet IHRLINGER Antal kezelt. A vizsgálat kb. 2000 forint hiányt mutatott ki (az egész nyomda értéke nem haladta meg a 3000 forintot), amelynek elikkasztásával az új pártvezetőség IHRLINGER Antalt vádolta. Hogy ez a vád mennyiben felelt meg a valószínűségnek, ma már nehéz eldönteni: a pártvezetőség feljelentése nyomán megindult hatósági vizsgálat IHRLINGER Antal halála miatt nem fejeződhetett be.¹²

1890 márciusában azonban — hűtlen pénzkezelés indokával — elvették a nyomdát is IHRLINGERTŐL, s FERENCZY József nevére írták át. FERENCZY ezentúl a lapokon mint nyomdatulajdonos és lapszerkesztő szerepelt, a kiadó pedig RADÓ Ignác, a betegpénztár alkalmazottja, a párt anyagi ügyeinek egyik kezelője lett.¹³

1890 januárjában — pár hónapi eredményes, színvonalas tevékenység után — meghalt STERN Simon, a pártlapok szerkesztője. Halálával nagy veszteség érte a pártot: STERN Simon a korabeli szocialista vezetőség egyik legtehetségesebb tagja volt. A pártlapok élére új, megfelelő szerkesztőket kellett találni, olyanokat, akik színvonalasan tudják ellátni a pártsajtóval járó munkát. Hogy a pártvezetőség milyen nagy jelentőséget tulajdonított a pártlapoknak, mutatja az a tény, hogy a német nyelvű lap élére ENGELMANN Pál, az Általános Munkáspárt vezetője került, aki bár magyar származású vas-munkás volt, a német nyelvben volt járatosabb. ENGELMANN Pál az akkori idők legképzettebb magyar szocialistáinak egyike: ENGELS odaadó híve, élvezte BEBEL és LIEBKNECHT bizalmát. ENGELMANN méltó vezetője volt a pártnak, nagy lelkesedése, munkabírása lehetővé tette, hogy a német nyelvű pártlap szerkesztését is színvonalasan lássa el.

A *Népszava* szerkesztése szintén megfelelő ember: KÜRSCHNER Jakab kezébe került. KÜRSCHNER a betegpénztár irányítói közé tartozott, s a nyolcvanas évek elejétől tagja volt az Általános Munkáspárt vezetőségének is. KÜRSCHNER volt szinte az egyetlen a régi vezetőségi tagok közül, aki őszintén szakított a párt régi hibáival, szívvel-lélekkel részt vett a szocialista tömegpárt kikovácsolásának nehéz munkájában.

A szerkesztők mellett a pártlapoknál ebben az időben már több szociáldemokrata működött. A *Népszavának* igen aktív cikkírója volt KISS Adolf, a betegpénztár vezetőségi tagja.¹⁴ A vezércikkek közül igen sok az ő tollából származott; egyéb cikkeit „-a” jelzéssel adta közre. JÁSZAI Samu, a magyarországi szakszervezeti mozgalom egyik megteremtője főképpen a szakszervezetek jelentőségéről írt J. S. vagy j. aláírással.

A párt megnövekedett tömegbefolyása jótékonyan hatott a pártlapok fejlődésére, anyagi megerősödésére is. Szaporodott a párt tagjainak száma, nőtt a pártlapok olvasóinak tábora, lehetővé vált, hogy a párt és a betegpénztár között kialakult szoros kapcsolaton lazítsanak. A párt és a betegpénztár kapcsolatainak megváltoztatása azonban nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is vált. A kormány 1890-ben terjesztette elő királyi jóváhagyásra a betegpénztár törvényjavaslatot, amelynek egyik burkolt célja a betegpénztár megrendszabályozása, a szocialista mozgalomtól való elvá-

¹² *Népszava*, 1890. június 29. *Eltársainkhoz*. *Népszava*, 1890. szeptember 21. *Társadalmi szemle rovat*. *Népszava*, 1890. október 19. *Társadalmi szemle rovat*. *Népszava*, 1890. november 30. *Nyilatkozat*. — IHRLINGER 1890. október 30-án halt meg.

¹³ *Népszava*, 1890. március 16. *Hírek rovat*.

¹⁴ OL. BM. eln. res. 1892—903.

lasztása és ezzel a párt anyagi erejének csökkentése volt. Hogy a párt és a betegpéntár szoros kapcsolata kevésbé legyen szembeötlő, 1890 április 6-tól kezdve a betegpéntár heti közleményei nem jelentek meg a pártlapokban, hanem külön füzetekben adták ki azokat. A betegpéntár tagjai ettől kezdve már nem kapták ingyen a lapot: ezúton is növekedett az előfizetők száma.¹⁵

A pártvezetőség rövidesen hozzálátott, hogy megszerezze a pártnyomda megnagyobbításához s a lapok fenntartásához még hiányzó anyagi fedezetet. Az 1890. október 12-i gyűlés elhatározta, hogy a nyomdát 20 forintos részvények kibocsátásával szövetkezeti nyomdává változtatják át, s ezúton résznek szert nagyobb forgótőkére.¹⁶ Hogy a szövetkezeti nyomda létrejött-e rövidesen az október 12-i gyűlés után, erre a források nem adnak felvilágosítást. A pártnyomda gyors fejlődése és a *Népszava* egy 1891. februári közleménye azonban arra engednek következtetni, hogy a Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet már 1890 őszén létrejött.¹⁷

Valószínűleg a részvények kibocsátása nyomán befolyt összegek tették lehetővé a nyomda fejlesztését. 1890-ben a nyomda már 6—7 főnyi személyzettel és két gyorsajtóval dolgozott. A második gyorsajtó beállítására azért volt szükség, mert ekkor már nemcsak a pártlapokat és a betegpéntárt nyomtatványait, hanem a szaklapokat is a párt nyomdájában állították elő.¹⁸

A pártlapok életében a Magyarországi Szociáldemokrata Párt alakuló kongresszusa hozott újabb változást. A kongresszus — hivatkozva arra, hogy a pártlapokat hetenkint többször kívánják a jövőben megjelentetni — a német nyelvű lap címét *Arbeiter Wochen-Chronik*-ről *Arbeiterpressé*-re változtatta. A névváltozásnak azonban a bevallott mellett más célja is volt. Az *Arbeiter Wochen-Chronik* ki volt tiltva Bécsből: a pártvezetőség azt remélte, hogy az új néven megjelenő lap — legalábbis egy időre — terjeszthető lesz külföldön is.¹⁹

A magyarországi munkásmozgalomnak a kongresszust követő nagy fel lendülése szükségessé és egyben lehetővé tette a pártlapok kibővítését. 1891. január 1-től a lapok már nem négy nagy, hanem nyolc kisebb oldalon jelentek meg. Január 18-án hivatalosan is megkezdte működését a Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet. Január 23-tól kezdve lekerül a lapokról a „Ferenczy József nyomda” jelzés, helyét a szövetkezeti nyomda neve foglalja el.²⁰ A szövetkezet fejlődését mutatja, hogy rövidesen újabb 400 db 25 forintos részvény kibocsátására került sor.²¹

¹⁵ *Népszava*. 1890. április 6.

¹⁶ Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1890—325.

¹⁷ *Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet*. *Népszava*. 1891. február 20.

¹⁸ JÁSZAI Samu: *A Népszava régi műhelyei*. I. h.

¹⁹ A lap címének megváltoztatását ez utóbbi indoklással már egy 1890. októberi pártvezetőségi ülésen elhatározták. (Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1890—323.) A hatóságok éberségét azonban nem sikerült kijátszani, röviddel a névváltoztatás után az *Arbeiterpressé* is kitiltották Bécsből. (Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1891—433.)

²⁰ *Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet*. *Népszava*. 1891. január 23.

²¹ *Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet*. *Népszava*. 1891. február 20. A rendőrség 1892 június 4-i jelentése — amely a szövetkezet megalakulásáról és működéséről nem tartalmaz részletesebb adatokat — megemlíti, hogy a pártvezetőség 120 db 25 forintos részvényt vett át, amelyet a cégbiróságnál a FERENCZY cégre ruháztak át. Eszerint a volt pártnyomda a szövetkezet egyik legnagyobb részvényesévé vált. A manőverre a párt vagyonának biztosítása végett volt szükség. (Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1891—374.)

1891 tavaszán az éppenhogy megerősödött *Népszava* a hatósági támadások kereszttüzébe került. A szociáldemokrata párt alakuló kongresszusa után a szocializmus eszméi gyorsan terjedtek a falvakban, egyre-másra alakultak meg az agrárproletáriátus szervezetei, különösen a Viharsarok megyéiben. A szocializmus eszméinek terjesztésében a *Népszava* jelentős szerepet játszott. A pártlapok a kongresszus óta igen gyakran foglalkoztak a mezőgazdasági proletárok problémáival, harcoltak érdekeikért. Hogy a lap minél szélesebb körben elterjedjen, a pártvezetőség több példányban ingyen küldte szét a falvakba a *Népszava* példányait.²²

A szocialista mozgalom kibontakozása csakhamar az osztályharc fokozódásához vezetett, különösen a Viharsarokban, ahol a szocialista tanítások a legtermékenyebb talajba hullottak. Orosháza, Békéscsaba, Battonya jelzik a parasztság egyre élesedő harcának kiemelkedő állomásait. Az 1891. évi tavaszi agrármegmozdulások a nagybirtokos arisztokráciát félelemmel töltötték el: a szocialista mozgalom megsemmisítése érdekében az erőszak eszközehez nyúltak. A hatósági fellépések eleinte a helyi mozgalmak megfékezésére irányultak, a figyelem azonban csakhamar a szociáldemokrata párt budapesti központja, a betegpénztár és nem utolsó sorban a pártlapok szerkesztősége felé fordult. 1891. május 6-án — tehát öt nappal az első megmozdulás után — a belügyminiszter átiratot küldött az igazságügyminiszterhez, amelyben a pártlapok tartalmának gondos figyelését rendelte el, és alkalom szerint a megtorló eljárás azonnali megindítását szorgalmazta. Május 9-én a belügyminiszter előterjesztést készített a minisztertanács számára, amelyben azt javasolta, hogy tiltsák meg a *Népszava* postai terjesztését a „magyar szent korona országában”.²³ A helyi hatóságok szintén a *Népszava* terjesztésének megakadályozására tettek intézkedéseket. Megszüntették a pártlapok árusítását, azokat, akiknek a címére lapok érkeztek, a fősztolgabírák maguk elé rendelték és megfenyegették. Később a postahivatalok egyszerűen megtagadták a *Népszava* kézbesítését, az érdeklődőknek pedig azt felelték, hogy a lap már régen megszünt.²⁴

A pártvezetőség azonban bátran felvette a harcot: gondoskodott arról, hogy a pártsajtó továbbra is eljusson a Békés megyei községekbe. A lap terjesztésének módjáról ENGELMANN Pál egyik levele ad felvilágosítást, amelyet az orosházi munkáskör egyik vezetőjéhez írt. ENGELMANN azt kérte, hogy az orosháziak küldjenek be a szerkesztőségbe 70—80 címet. „Minden cím alá küldünk egy lapot — írja — egyelőre hitelbe, az árát majd azután beküldhetik értük. Gondoskodniok kell azonban, hogy minden egyes lapnak legyen 3—4 olvasója, s ezek együttesen fizethetik a lap árát, ami nagyon csekély költséget okoz egynek-egynek.”²⁵ Az orosházi járási fősztolgabíró már 1891 júniusában jelentette a főispánnak, hogy az orosháziak „... a „Népszava” c. lapra 4—5-en összeállva előfizetnek, s a lapot áhitatos buzgalommal olvassák és híret terjesztik.”²⁶

²² OL. BM. eln. res. 1891—433.

²³ OL. BM. eln. res. 1891—404. és 433.

²⁴ OL. Szocialista mozgalmak. Békés megyei főispáni bizalmas. 1891—261. Szentesi Áll. Lt. Csongrád megyei főisp. ált. 1891—209. *Népszava*. 1891. június 12. *Békés-megyei dolgok*. *Népszava*. 1891. október 23. *Társadalmi szemle* rovat.

²⁵ OL. BM. eln. 1891—652. ENGELMANN Pál levele VÁGI Györgynek 1891. június 9-én.

²⁶ Gyulai Áll. Lt. Békés megyei főisp. biz. 1891—261. (336).

Mint hogy a lap postai terjesztése útjába a hatósági önkény helyenként súlyos akadályokat gördített, előfordult, hogy a lapot a Pesten járó mezőgazdasági munkásokkal küldték.²⁷ A pártlap hatásáról tanúskodik az orosházi járási szolgabíró jelentése: „... a nyomozás alkalmával különösen az lepett meg, hogy egyesek a Népszava... iránt rajongó ragaszkodást tanúsítanak, — s volt olyan munkás, aki jegyzőkönyvileg kijelentette, hogy kész volna a Népszavát az élete árán is megmenteni, ha felmerülne annak szüksége.”²⁸

A szociáldemokrata párt vezetősége tisztában volt azzal, hogy az egyre nagyobb jelentőségű agrárproletár- és szegényparaszt-mozgalommal egyelőre csak a pártsajtó útján teremthet kapcsolatot. Minél előbb szükség lett volna politikai napilapra, amely naponta tudósíthatja a szociáldemokratákat a politikai eseményekről. Már április folyamán napilap megteremtéséről tárgyalt a pártvezetőség. CSILLAG Zsigmond, a betegpénztár vezető főorvosa, a pártvezetőség tagja vállalkozott arra, hogy előteremti a lap alapításához szükséges alaptőkét, amelyet a pártnak részletekben kellett volna visszafizetnie.²⁹

A szervezett munkásság támogatta a pártvezetőséget: a június 14-én tartott munkásgyűlés tizes bizottságot választott a lap létrehozásának előkészítésére. A bizottság rövidesen össze is ült, hogy megbeszélje a teendőket. A párt ereje azonban még mindig nem volt elegendő egy napilap fenntartására, az időközben bekövetkezett események pedig lehetetlenné tették, hogy a párt a betegpénztár erejét vegye igénybe.³⁰

1891 tavaszán az országgyűlés elfogadta a betegsegélyezésről szóló törvényjavaslatot. (1891. XIV. t. c.) A törvény elfogadása olyan időben került napirendre, amikor a szociáldemokrata párt és a vele szorosan összefonódott betegpénztár ellen a viharsarki agrármozgalmak miatt amúgy is koncentrált támadás folyt. A támadással a kormánynak az volt a szándéka, hogy a viharsarki eseményekért a betegpénztár vezetőit tegye felelőssé — CSILLAG Zsigmondot, KÜRSCHNER Jakabot, KISS Adolfot és másokat —, s így eltávolíthassa őket a betegpénztár éléről. Miután a törvény amúgy is követelte a magánjellegű betegpénztárak alapszabályainak módosítását: a szocialista vezetők eltávolítása és a munkásönkormányzat megszüntetése együtt meghozhatta volna a kívánt eredményt: a betegpénztár és a szocialista mozgalom elkülönítését és ezzel a párt gyengítését.

Valószínűleg a betegpénztár és a párt kapcsolatát feszegető hírlapi támadások elhárítása követelte meg, hogy a párt a napilap létrehozására felajánlott kölcsönösszeget visszautasítsa, hiszen ennek jó része a betegpénztár anyagi tartalékaiból került volna ki. A feltevést még valószínűbbé teszi az a tény, hogy a fővárosi tanács a belügyminisztérium utasítására 1891 nyarán és őszén több ízben megvizsgálta a betegpénztár üzleti könyveit, hogy nyomára jöjjön azoknak az összegeknek, amelyekkel a pénztár a pártot dotálta. A vizsgálat eredménytelen maradt, a párt viszont nem juthatott hozzá a napilap megteremtéséhez szükséges alaptőkéhez.

A hatósági támadás a betegpénztár és a pártvezetőség mellett a *Népszavát* is sújtotta. 1891 nyarán sajtópert indítottak a lap, illetve annak szer-

²⁷ Uo. 442. sz.

²⁸ Uo. 626. sz.

²⁹ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1891—154.

³⁰ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1891—194. Népszava. 1891. június 19. Az általános munkásgyűlésről és Különjélek rovat. Népszava. 1891. november 27. Gyűlési tudósítások.

kesztője, RADÓ Ignác ellen. A sajtóper célzatossága a vád megfogalmazásából tűnik ki: most került sor sajtóper indítására amiatt, mert a *Népszava* 1891 januárjában néhány, a vasárnapi munkaszünettel kapcsolatos cikkben politikai jellegű megállapításokat tett, noha a sajtótörvény értelmében a lapnak nem volt szabad megfelelő kaució letétele nélkül politikával foglalkoznia. A budapesti királyi törvényszék büntető osztálya a cikkek miatt RADÓ Ignácot 2 havi fogházra és 20 forint pénzbüntetésre ítélte. A per a nyilvánosság előtt egyben bizonyítékul is kívánt szolgálni a betegpénztár és a párt szoros kapcsolatára, hiszen RADÓ a betegpénztárnak volt tisztviselője.³¹

A szociáldemokrata párt vezetősége ezek után maga látott hozzá a párt és a betegpénztár szervezeti kapcsolatainak megszüntetéséhez. Első lépésként a Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet helyiségét változtatták meg: augusztus 15-én a nyomda elköltözött a betegpénztár székházából és a VI. kerület Kemnitz utca 6-ban (a Teréz körút sarkán) bérelt helyiségben működött tovább.³²

A párt és a betegpénztár elkülönítésében a következő lépés a betegpénztár választmányának szeptember 16-i határozata volt. A választmány kötelezte a pénztár tisztviselőit, hogy a szociáldemokrata agitációtól, a nyilvános politikai szerepléstől a betegpénztár védelmében tartsák magukat távol. E határozat értelmében a pénztár funkcionáriusai lemondtak a pártban viselt tisztségeikről, s kiléptek a pártvezetőségből is. Minthogy azonban a fiatal mozgalom még nem tudta teljesen nélkülözni a betegpénztár tisztviselőit, úgy döntöttek, hogy a kevésbé szembeötlő posztokon maradjanak meg a régi funkcionáriusok. Ez az oka annak, hogy a szeptember 16-i határozat a pártlapok életében nem követelt nagyobb változást. RADÓ Ignácot, aki mint felelős szerkesztő és kiadó a lapoknál exponált pozíciót töltött be, leváltották, s funkcióját Gron Jánosra, a pártvezetőség tagjára, a radikális szocialista eszmék kiváló agitátorára ruházták. A *Népszavát* továbbra is KÜRSCHNER Jakab szerkesztette, KISS Adolf helyére azonban MEZŐFI Vilmos, egy tehetséges, fiatal újságíró került. RADÓ Ignác, FERENCZY József és REISCH Ferenc továbbra is a pártlapok és a párt vagyonát kezelték: az ő munkájuk nem folyt a nyilvánosság előtt.³³ Mint a Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet 1892. február 14-én tartott első rendes közgyűlésének anyaga is bizonyítja, a szövetkezet igazgatóságában és felügyelőbizottságában továbbra is jelentős szerepet töltek be a betegpénztár tisztviselői.³⁴

Az 1891. szeptember 16-a után a párt élére kerülő új vezetőség sikerrel oldotta meg a proletariátus szervezése, nevelése, a politikai és gazdasági részharok vezetése terén reá háramló feladatokat. Harcát támogatták a pártlapok, amelyeknek főképpen a vidék és a fővárosi pártközpont kapcsolatainak megszilárdításában volt jelentős szerepük. A pártvezetőség munkáját azonban rövidesen megakasztotta a párt vezetőszerveiben kibontakozó viszály, amely a pártlapok, a pártnyomda életében is jelentős változásokat okozott.

³¹ *Népszava*. 1891. augusztus 14. *Szemle rovat*. *Népszava*. 1891. október 9. *Társadalmi szemle rovat*. OL. M. kir. Curia, 1892. VII—2170. (4298) A büntetést a tábla 1892 februárjában a felére csökkentette, amit a Curia jóvá is hagyott.

³² *Népszava*. 1891. augusztus 7. Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1891—312. JÁSZAI Samu visszaemlékezésében (i. h.) a nyomda átköltöztetése téves adattal szerepel.

³³ Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1891—312.

³⁴ *Népszava*. 1892. február 19. *Gyűlési tudósítások rovat*.

A betegpénztári tisztviselőgárda tagjainak a pártvezetésre befolyással rendelkező csoportja egyre inkább fékező szerepet töltött be a pártvezetésben. Az új, zömében radikális érzületű szociáldemokratákból álló pártvezetőség tehát arra kényszerült, hogy fellépjen e régi gárda ellen, és a pártfunkciókat új, fiatal, forradalmi erőkkel töltsse be. E kádernevelő munka során hívta Budapestre a pártvezetőség CSEBRENYÁK Józsefet is, a fiatal, tehetséges szociáldemokrata publicistát, és helyezte el a *Népszava* szerkesztőségében.³⁵

A régi gárda visszaszorítása, az új, fiatal erők térhódítása elégedetlenséget váltott ki a betegpénztáriak soraiban. Részben elvi, részben azonban személyi megfontolásból ez az elégedetlen csoport küzdelmet indított a radikális pártvezetőség megbuktatásáért, a vezető pozíciók visszaszerzéséért. Minthogy ebben az időben ENGELMANN Pál volt a szociáldemokrata párt vezetője, a támadás éle személye ellen irányult.

Az elégedetlenség a betegpénztáriak befolyása alatt álló szövetkezeti nyomdából indult ki. 1892 júliusának elején a nyomda munkásai sztrájkba léptek. Bérük felemelését és a fegyelmetlensége miatt elbocsátott műszaki vezető, BAUER Imre visszavételét követelték. A békéltető bizottság vitáin azonban kiderült, hogy nem béremelés, nem BAUER visszavétele, hanem ENGELMANN diszkreditálása, a radikális pártvezetőség megbuktatása a cél.

A radikális szocialisták és a kispolgári reformisták egymással vívott harcában jelentős helyet foglalt el a pártlapok birtoklásáért folyó küzdelem. A szociáldemokrata párt tevékenységének központjában ebben az időben a munkások felvilágosítása, szervezése állott. A felvilágosító munka eszközeit — a pártsajtót, a nyomdát — csak azok használhatták, akik a megfelelő apparátus és anyagi eszközök birtokában voltak. A szervezőmunka sikere — bár kisebb mértékben, mint az agitáció és a propaganda — szintén a pártsajtó birtoklásán múltott: gyűlések összehívása, a kapcsolat megteremtése és fenntartása a vidéki munkásokkal, az agrárproletáriatus és a szegényparasztság szervezeteivel szintén lehetetlen volt pártlapok, szerkesztőség nélkül. A vidéki szervezetek szükségszerűen azzal a pártvezetőséggel álltak kapcsolatban, amely kiadta a lapot, azzal leveleztek, annak küldték be jelentéseiket, attól várták a vezéreket munkájukhoz. S végül: a párttagság nevelése és így az egész szocialista mozgalom jövője annak a csoportnak a kezében volt, amely a pártlapok irányát megszabta. Amelyik csoporté volt tehát a pártnyomda, amelyik csoport tagjai ültek a szerkesztőségben, az a csoport jelentette a párttagság számára a hivatalos pártot. Nem véletlen tehát, hogy a kispolgári oppor-tunista irányzat a nyomdán keresztül indította meg a támadást a radikális pártvezetőség ellen, s mindvégig alapvető törekvése maradt, hogy a szerkesztői posztokat saját híveivel töltsse be. Nem véletlen az sem, hogy a régi, radikális pártvezetőség, különösen ENGELMANN Pál, az *Arbeiterpresse* szerkesztője, legszívesebben a pártlapok szerkesztőségében elfoglalt funkciójához ragaszkodott.

Miután az 1891. szeptember 16-i határozat után a pártvezetőség úgy döntött, hogy a párt és a lapok anyagi eszközeinek kezelését a betegpénztári alkalmazottak kezében hagyja, s hozzájárult ahhoz is, hogy a Kiadószövetkezet igazgatósági funkcióit is zömében betegpénztári tisztviselők foglalják el, a radikális pártvezetőség már a pártviszály kirobbanásakor nehéz helyzetbe került. A pártvezetőség helyzetét nehezítette az is, hogy 1892 júniusában

³⁵ *Csebrenyák József*. *Népszava*. 1947. március 18.

a szociáldemokrata párt tetemes összeggel — 1400 forinttal — tartozott a nyomdának.³⁶

Az ellenzék az egyre-másra összehívott egyeztető értekezleteken bizalmatlanságot szavazott a régi pártvezetőségnek, s azt követelte, hogy ENGELMANN-t zárják ki onnan, és vegyék el tőle az *Arbeiterpresse* szerkesztését. A radikális szocialisták csoportja azonban ebben az időben még élvezte a fővárosi munkásszervezetek többségének támogatását, így eredményesen ellenállhatott az ellenzék követeléseinek. A pártvezetőség kongresszust hívott össze a párton belül kitört viszály tisztázására, a helyzet pártatlan megvizsgálására. Az ellenzék oldalán ekkor a Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet útján a betegpénztár egész vezetősége beavatkozott. Az igazgatóság egyszerre felmondta a hitelt a pártlapoknak, s RAUCHMAUL elnök kijelentette: „Mink. . . a jelenlegi kiadóktól elveszjük a lapokat. . . s oda adjuk az új pártvezetőségnek.”³⁷ A régi pártvezetőség ekkor felajánlotta, hogy a pártlapok kinyomtatási költségeit készpénzben fedezi, az igazgatóság azonban az ajánlatot elutasította. A közbelépés hatására a régi pártvezetőség számára lehetetlenné vált a pártlapok megjelenítése, kilátástalanná vált, hogy a munkásságot a pártviszály valódi okairól és a helyzetről felvilágosíthassa, s az összehívott kongresszus előkészítését kézben tarthassa.

A Kiadószövetkezet beavatkozása kompromisszumra kényszerítette a radikális irányzat híveit. 1892. szeptember 5-én hozzájárult új pártvezetőség választásához, amely fele-fele arányban az ellenzék tagjaiból, illetve a régi pártvezetőség tagjaiból alakult. ENGELMANN-nak le kellett mondania a pártnban viselt valamennyi funkciójáról. A *Népszava* és az *Arbeiterpresse* szeptember 9-én közölte, hogy ENGELMANN Pál távozik az *Arbeiterpresse* szerkesztőségének éléről.

A pártlapok szeptember 9-i száma azonban más változásról is tudósít. Az új, paritásos pártvezetőség a lapok szerkesztői és kiadói posztjait is paritásos alapon osztotta el. A *Népszava* kiadója GION János, a régi vezetőség tagja maradt, felelős szerkesztője azonban SCHREIER Béla, az ellenzék egyik vezetője, az ellenzéki asztalos szakszervezet egyik irányítója lett. Az *Arbeiterpresse* kiadói posztját BAUER Imre kapta meg, aki a pártviszály tényleges kezdeményezője, szervezője volt. A felelős szerkesztői megbízatást KITTEL Ferenc, a radikális csoport tagja vállalta el.

Ugyanez a fele-fele arány érvényesült a lapok tényleges szerkesztőinek megbízásakor is. A *Népszavát* KÜRSCHNER Jakab szerkesztette tovább: ő a pártviszályban az ENGELMANN-csoporthoz állt közel, a német nyelvű pártlapot pedig az ellenzék szellemi vezetője, STÜCKLEIN Dániel. STÜCKLEIN Németországból vándorolt be, eredeti szakmája szerint aranyműves. Az ellenzékhez nem annyira meggyőződése, mint inkább érvényesülési vágya vezérelte.³⁸ A pártlapok szerkesztői, kiadói posztjait tehát 1892 szeptemberében majdnem teljesen új garda vette át.³⁹

A radikális csoport és az ellenzék közötti fegyverszünet azonban nem volt tartós. A radikális csoport irányítói nem nyugodtak bele ENGELMANN Pál

³⁶ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1891—426.

³⁷ Uo.

³⁸ STÜCKLEIN 1893-ban anyagi okok miatt elhagyta Magyarországot, s a német szociáldemokrata mozgalom jobbszárnyán működött tovább. A századforduló után parlamenti képviselő lett Németországban.

³⁹ OL. BM. eln. res. 1892—763.

mellőzésébe, követelték teljes rehabilitálását, funkcióiba való visszahelyezését. Az ellenzéki csoport viszont keveselte az elért eredményt: a radikális szocialisták teljes eltávolítását követelte. A két csoport közötti küzdelem a kongresszust előkészítő munkásgyűléseken éles összeütközéssé fajult: mindkét fél saját jelöltjét kívánta mandátumhoz juttatni. Ezek a gyűlések meggyőzték a reformista ellenzéket arról, hogy felesleges engedményt tett, amikor GION Jánost és KITTEL Ferencet, a radikális szocialisták két vezetőjét szerkesztői, kiadói posztokhoz s ezzel pártvezetőségi tagsághoz juttatta. Minthogy a pártnyomda felett az ellenzék rendelkezett, könnyen korrigálhatta ezt a lépést: GION Jánost és KITTEL Ferencet hamarosan leváltották, s ezzel megszüntették pártvezetőségi tagságukat is.⁴⁰ A *Népszava* kiadója előbb SCHREIER Béla, majd április 7 után FERENCZY Gyula lett — szintén a reformista csoport híve —, az *Arbeiterpresse* felelős szerkesztőjének pedig BAUER Imrét nevezték ki.

A lapok teljes átvétele megkönnyítette a reformista ellenzék helyzetét: a sajtó segítségével a régi, radikális pártvezetőség ellen hangolhatta a munkás-ságot, különösen a vidékieket. Az erőszak alkalmazása mellett a pártlapoknak nagy szerepük volt abban, hogy a szociáldemokrata párt 1893. januári II. kongresszusa elítélte a radikális ellenzéket, s a párt irányítása a betegpénztári bürokrácia befolyása alá került. A betegpénztár növekvő befolyását bizonyítja az is, hogy 1893. szeptember 22-én az *Arbeiterpresse* felelős szerkesztője és kiadója a betegpénztár régi meghitt embere és alkalmazottja, REISCH Ferenc lett.

A *Népszava* és az *Arbeiterpresse* az 1893-i kongresszus után több mint egy évig a kispolgári reformizmus szécsőve volt. Az új pártvezetőség megalakuló politikája, alacsonyabb elméleti képzettsége mindvégig tükröződik a lapok hasábjain. A pártlapok irányát ebben az időben két ellentétesen ható erő befolyásolta: egyrészt a betegpénztár, amely az osztályharc mérséklésére, másrészt a kongresszus után ellenzéki csoporttá szerveződött és a *Munkás* — *Arbeiter* című új lapok köré tömörülő ellenzék, amely az osztályharc fokozására törekedett. A betegpénztár és a radikális ellenzék együttes befolyása okozta a pártlapok centrista jellegét, és lehetetlenné tette, hogy az új pártvezetőség önálló politikát folytathasson.

A szociáldemokrata párt vezetősége — a régi vezetőség nyomdokain — 1892 őszén agitációt fejtett ki a *Népszava* napilappá változtatása érdekében.⁴¹ Vállalkozását azonban nem koronázta siker, sőt a pártlapok és a Kiadószövetkezet anyagi ügyei egyre rosszabbul álltak. Míg a radikális pártvezetőség a pártnyomdát évről évre fejlesztette, és az ár növelése nélkül egyre nagyobbította a pártlapokat, a reformista pártvezetőség működése idején, 1894 tavaszán a Budapesti Könyvnyomda és Kiadószövetkezet kénytelen volt beszüntetni működését. JÁSZAI a nyomda bukásának okát abban látja, hogy az akkor még igen kis hatósugarú munkásmozgalom nem volt képes egy nyomdát fenntartani a polgári körök támogatása nélkül.⁴² Biztos, hogy JÁSZAI szavaiban van igazság, azonban a nyomda kétévi működése, állandó fejlődése azt bizonyítja, hogy az új pártvezetőség — szemben a régi vezetőséggel — nem volt

⁴⁰ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1892—426. A változás a *Népszava* 1893. január 13-i, az *Arbeiterpresse* 1892. december 30-i számán van először feltüntetve.

⁴¹ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1892—371.

⁴² JÁSZAI Samu, i. h. (A többi feldolgozás a Kiadószövetkezet problémáival nem foglalkozik.)

képes a nehézségek elhárítására. 1894. március 23-tól a pártlapokat már a Neumayer-nyomda állította elő.

A radikális irányzat 1893—1894-ben eredményesen harcolt az új pártvezetőség opportunizmusa ellen. Befolyása növekedett, s azzal párhuzamosan a szociáldemokrata párton belül is új, radikális csoportok alakultak. Mindez arra kényszerítette a pártvezetőséget, hogy megszakítsa a betegpénztári reformistákkal kiépített kapcsolatait, s a megegyezés útját keresse. 1894. április 20-án az exponált FERENCZY Gyula funkcióját a *Népszavánál* a radikális irányzattal szemben lojális STARCK Pál vette át, ami már a közelgő megegyezés jele volt.

A párt egysége többszöri kísérlet után az 1894 májusában tartott III. szociáldemokrata pártkongresszuson jött létre. Miután a csoportok közötti küzdelemben a pártlapoknak jelentős szerep jutott — mindkét lapnak szilárd olvasótábora alakult ki —, az egyeztető bizottság azt javasolta, hogy szüntessék meg mindkét lapot, és indítsanak új, magyar és német nyelvű pártlapokat. Tekintettel azonban a *Népszava* régi múltjára és a névváltoztatással bekövetkezhető zavarokra, a III. kongresszus úgy döntött, hogy csupán az *Arbeiterpresse* nevét változtatja meg. 1894. május 25-től a lap *Volksstimme* névvel jelent meg.

A kongresszus után a *Népszava* kiadója és felelős szerkesztője STARCK Pál maradt. REISCH Ferencet azonban leváltották, a *Volksstimme* felelős szerkesztője és kiadója GION János, az ismert radikális szocialista, az osztályharcos ellenzék egyik vezetője lett. A *Népszava* tényleges szerkesztése a pártvezetőség balszárnyához tartozó CSEBRENYÁK József munkája lett.⁴³A német pártlap tényleges szerkesztőjének személyéről a források nem adnak felvilágosítást.

Az egyesítő kongresszus után csakhamar új erővel bővült a lapok szerkesztősége. A pártvezetőség olyan szociáldemokratát szeretett volna a mozgalom élére állítani, aki nem vett részt a viszályban, és így mindkét irányzat bizalmát egyaránt élvezte. Ekkor került a szociáldemokrata párt élére az osztrák szociáldemokrata párt vezetőjének, Viktor ADLERnek ajánlatára SILBERBERG Ignác magyar származású nyomdász, aki a kilencvenes évek elején az osztrák párt vezetőségének és a bécsi *Arbeiter Zeitung* szerkesztőségének volt tagja. Az osztrák mozgalom osztályharcos szárnyához tartozó kiváló szónok, a szociáldemokrata eszmék lelkes, fiatal agitátora, SILBERBERG 1894 júniusában vette át a szociáldemokrata párt irányítását és a *Volksstimme* szerkesztését.⁴⁴

A szociáldemokrata párt új vezetősége a kongresszus után ismét erőteljesen látott hozzá az ipari és a mezőgazdasági proletárok szervezéséhez. A pártlapok hasábjain világosan érzékelhető az a különbség, amely a betegpénztáriak befolyása alatt álló régi és a radikális eszméket követő új vezetőség között színvonalban, öntudatban, kezdeményező készségben, a burzsoáziával szemben alkalmazott hangnemben megnyilvánult. A lapok bátorhangú cikkei harcossá váltak, az áldozatok vállalására, a következetes osztályharcra hívták fel a proletárokat.

A kormányzat a szociáldemokraták kemény fellépésére ismét az erőszakpolitika előtérbeállításával felelt. 1894 augusztusában kitoloncolták a fővá-

⁴³ Révész Mihály: *A Népszava negyven esztendeje*. I. h. Népszava, Volksstimme. 1894. május 25.

⁴⁴ Révész Mihály: *A Népszava negyven esztendeje*. I. h. A rendőrség adatai szerint SILBERBERG egyben a *Népszava* szerkesztője is volt. (Föv. Lt. Rendőrfőkapt. eln. res. 1894—444.) Ezt azonban más források nem támasztják alá.

rosból — mint csavargót és haszontalan dologkerülőt — GION Jánost, a *Volksstimme* felelős szerkesztőjét és kiadóját. Miután GION kitoloncolását követően a belügyminisztérium hasonló eljárásra készülődött a párt több vezetője ellen, a pártvezetőség óvatosságra kényszerült. Valószínűleg ez okozta, hogy 1894. október 26-tól a *Népszava* és a *Volksstimme* felelős szerkesztői és kiadói posztjait a mozgalomban addig ismeretlen személyekre: FARAGÓ Károlyra és FÖLDES Bélára ruházták át.⁴⁵

A kormányzat erőszakos fellépése 1895 januárjában, a BÁNFFY-kormány uralomrakerülése után ismét fokozódott. Mindenekelőtt a szociáldemokrata agitáció legfontosabb fegyverét, a pártsajtót próbálták megrendszabályozni. A belügyminiszter február 1-én felszólította a rendőrfőkapitányt: kísérje figyelemmel, milyen célokra gyűjt pénzt a *Népszava*, és ha feltételezhető, hogy a gyűjtés a lap rendeltetésétől eltérő célra folyik, azonnal indítson eljárást a lap ellen. A miniszterelnök ugyanekkor felhívta az igazságügyminisztert, hogy az osztály- és nemzetiségi gyűlöletet szító sajtótermékek ellen indítson szigorú eljárást. Hasonló utasításokat kaptak a törvényhatóságok vezetői is.⁴⁶

A felsorolt intézkedések hatására valóságos hadjárat indult meg a *Népszava* és a *Volksstimme* ellen. A budapesti kerületi királyi sajtóügyi vizsgálóbíró rövidesen több, főként az agrárkérdéssel foglalkozó és az „osztálygyűlöltre izgató” *Népszava* és *Volksstimme* cikk ellen tett feljelentést. A rendőrség a lapokat elkoboztatta, a szerkesztőséget állandó házkutatásokkal zaklatta. A cikkek szerzőit több havi börtönbüntetésre ítélték.⁴⁷

A pártsajtót ért üldözések ellenére az új pártvezetőség mindent megtett a pártlapok megerősítésére, a napilap megteremtésére. 1894 őszén 7000 forint alaptőkével a pártvezetőség létrehozta a *Népszava* Kiadó és Irodalmi Vállalat részvénytársaságot, hogy lehetővé tegye a *Népszava* napilappá változtatását. Az ideiglenes alapszabályok szerint a részvénytársaság működéséhez 40 000 korona (20 000 forint) alaptőke szükséges, amelyeket 2000 db, egyenként 20 korona (10 forint) értékű részvény kibocsátásával kívántak fedezni. A részvényeket havi 50 krajcáros részletekben lehetett törleszteni.⁴⁸ A pártvezetőség a részvényjegyzéseknél a munkásság áldozatkészségére számított, úgy tervezte, hogy nem kölcsöntőkével, hanem a munkások bevonásával fogja a napilapot megindítani.

A részvények jegyzése eredményesen indult meg: 1895. április 15-én sor került az alakuló közgyűlés összehívására. A közgyűlés meghatározta a részvénytársaság alapszabályait, és megválasztotta az igazgatóságot.⁴⁹

A *Népszava* Rt. igazgatósága azonban nem várta meg, amíg teljesen befejeződik a részvények jegyzése, és összegyűlik a politikai napilap kiadásához szükséges 10 000 forint kaució. Szerződést kötött a Corvina nyomdával, s bizonyos előleg és haszon fejében ez a nyomda helyezte le a *Népszava* Rt.

⁴⁵ L. a *Népszava* és a *Volksstimme* 1894. október 26-i számait.

⁴⁶ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1895—68. OL. BM. eln. res. 1895.—215 és 340.

⁴⁷ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1895—315. 408. és 413. OL. BM. eln. res. 1895—975. *Népszava*. 1895. május 6. *A magyar sajtószabadságról*. *Népszava*. 1895. június 7. *Törvényeszek* rovat és *Harc a szociáldemokrácia ellen*.

⁴⁸ JOSEF GABRIEL: *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung*. 1928. 17—18. l. A Részvénytársaság megalakulásáról RÉVÉSZ Mihály cikkei közölnek még adatokat.

⁴⁹ A Rt. igazgatója SILBERBERG Ignác, helyettese BOKÁNYI Dezső lett. Az igazgatóbizottsági tagok szintén ismert szociáldemokraták: FOITIN Nándor, PFEIFER Sándor és SCHREIER Béla. *Népszava*. 1895. április 19. *Gyűlési tudósítások* rovat.

helyett a kauciót. 1895. május elseje kettős ünnepe volt a magyarországi proletariátusnak: ekkor jelent meg először a *Népszava* és a *Volksstimme* politikai napilapként.⁵⁰

A napilap megteremtése — bár talán valóban kissé korai kezdeményezés volt — igen nagy jelentőségű a munkássajtó történetében. Ha kiállításában és a kezdeti időkben tartalmában sem mindig érte el a kívánt színvonalat, öntudatos hangja, bátor leleplezései lelkesedést, harcokésztséget szítottak a munkásság soraiban. Minden hibája ellenére ez a vállalkozás tette lehetővé, hogy a párt naponta hallathassa szavát, állást foglalhasson minden aktuális politikai kérdésben, politikai síkon is leleplezhesse az uralkodó osztályok népellenességét, korruptségét.

A magyar és a német nyelvű napilap nyilvánosan feltüntetett szerkesztője BOKÁNYI Dezső, kiadója SILBERBERG Ignác, a *Népszava* Rt. vezérigazgatója volt. Bár a források erről pontos felvilágosítást nem adnak, valószínű, hogy a *Népszavát* BOKÁNYI, a *Volksstimmet* pedig SILBERBERG szerkesztette. A lap 4000 példányban jelent meg.

A napilap megteremtésére ismét a kormányterror fokozódása volt a válasz. A rendőrség zaklatásai most már nem a lap megrendszabályozására, hanem tönkretételére irányultak. A belügyminiszter elrendelte ismét a szociáldemokrata sajtótermékek szigorú ellenőrzését, elutasította a *Népszava* kolportázs-joga iránti kérelmet, a *Népszava* és a *Volksstimme* példányait lefoglalták, s a sajtóperek tömkelegét zúdítták a nyakába.⁵¹

A hatósági támadások pergőtüzét a *Népszava* és a *Volksstimme* bátran visszaverte. Hajlíthatatlan, öntudatos kiállása azonban rövidesen válságos helyzetbe sodorta. Néhány héttel a napilap megjelenése után történt, hogy a párt sajtó napvilágra hozta a TÖRÖK gyógyszerár felelőtlenségéből fakadó botrányos esetet — *Egy csodagyógyszer* címmel, — eltérően a burzsoá lapoktól, amelyek hallgatását TÖRÖK gyógyszerész megvásárolta.

TÖRÖK gyógyszerész befolyásos tag volt a *Népszava* nyomdájának, a Corvinának az igazgatóságában. Minthogy a *Népszava* szerkesztőségét nem sikerült megvesztegetnie, kieszközölte, hogy a lap május 19-i számának említett cikkét megcsontítsák. A cikk úgy jelent meg, hogy a szövegben szereplő neveket nem lehetett kibetűzni, mert a szedők azokat a tömöntvényben olvashatatlaná tették. A *Népszava* szerkesztősége nem hagyta annyiban az ügyet, követelte, hogy a cikket újra szedjék ki, és a következő számban megcsontítás nélkül jelentessék meg. A Corvina azonban megtagadta a *Népszava* további számainak kinyomtatását, felmondta a *Népszava* Rt.-vel kötött szerződést, és azonnal visszavonta a lap kaucióját. Így történt, hogy a szociáldemokrata párt igen hamar politikai napilap nélkül maradt. Miután több ízben is nyomdát kellett változtatnia, május 30-tól már nem politikai, hanem társadalmi és közgazdasági napilapként jelent meg.⁵²

⁵⁰ GÁBRIEL, i. m. 17—18. l. *Népszava*. 1895. május 30. *További kilátások a börtönre*. — *A Budapesti Fő- és Székvárosi állami rendőrség 1895. évi működése*. Bp. 1896. 76. l.

⁵¹ Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1895—315. és 522. OL. BM. eln. res. 1895—215. és 340. *Népszava*. 1895. május 28. *Május 20.* A *Népszava* és a *Volksstimme* sajtópereivel kapcsolatban lásd: OL. BM. eln. res. 1895—975. és 1156. OL. ME. 1895—1532. *Népszava*. 1895. május 7. *Hogy félnek tőlünk*. *Népszava*. 1895. augusztus 31. *Üldöztetésünk*. *Szemle* rovat. Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1895—408. és 413.

⁵² *Népszava*. 1895. május 19. és 20. *Egy csodagyógyszer*. *Népszava*. 1895. május 30. *További kilátások a börtönre*. A TÖRÖK patika botrányát és következményeit RÉVÉSZ Mihály valamennyi említett cikke részletesen leírja.

A *Népszava* elleni fellépések miatt így a párt igen hamar elvesztette a politikai napilapot, bár a pártsajtót még így sem sikerült teljesen tönkretenni. A *Népszava* azonban 1895 nyarára igen nehéz helyzetbe került. Ezt a helyzetet használta fel a mozgalmon belül megbújó reformista ellenzék a pártvezetőség megbuktatására, s régi pozícióinak visszaszerzésére. Miután a megváltozott körülmények miatt a hatósági retorzióktól már nem kellett tartania, a betegpénztár vezetőgárdája — KISS Adolffal, CSILLAG Zsigmonddal az élén — nyilvánosan lépett fel a pártvezetőség, elsősorban SILBERBERG Ignác ellen. 1895 júniusában ahelyett, hogy a kaucióját vesztett *Népszava* talpraállításában segédkeztek volna, ellenzéki politikai hetilapot indítottak *Népakarat* (*Volkswille*) címmel. A reformista csoport nyilvános fellépésével ismét megindult a küzdelem a szociáldemokrata párt vezető posztjaiért.

1895 nyarán nemcsak a pártlapok, de maga a pártvezetőség is nehéz helyzetbe került: valamennyi tagja ellen eljárás folyt. A *Népszava* anyagi erőforrásai kimerülőben voltak, s mivel a pártviszály a részvények jegyzését is hátráltatta, várható volt, hogy a részvénytársaság rövidesen a bukás szélére kerül. SILBERBERG ekkor még egy kísérletet tett arra, hogy a munkásság áldozatkészségére támaszkodva szedje rendbe a pártlapok ügyeit, a kispolgári reformisták azonban törekvését elgáncsolták.

A betegpénztár vezetői a *Népszava* nehéz helyzetéért SILBERBERG Ignácot tették felelőssé: hiszen ő volt a lelke a szociáldemokrata agitációnak, s legkövetkezetesebb képviselője az osztályharcos kiállásnak. A *Népakarat*-frakció azt ajánlotta a pártvezetőségnek, hogy váltsa le SILBERBERGET a pártlapok kiadói posztjáról, és adják át nekik a *Népszavát*. A *Népszava* átadása esetén kilátásba helyezték a politikai napilap megindításához szükséges kaució letételét és 3—4000 forint forgalmi tőke biztosítását.

A betegpénztáriak kecsgető ajánlata nem maradt hatástalan a pártvezetőségi tagok többségére. A bizalmatlanságot érezve, SILBERBERG lemondott a pártlapoknál elfoglalt funkcióiról abban a reményben, hogy a pártvezetőséget jobb belátásra bírhatja, és megnyerheti a *Népszava* érdekében meghirdetett gyűjtés ügyének. Várakozásában azonban csalódnia kellett. 1895. szeptember 1-én a pártvezetőség tagjai a maguk kezébe vették a *Népszava* Rt. valamennyi igazgatósági posztját, és azonnal megindították a tárgyalásokat a *Népakarat* frakcióval. Szeptember 10-én létre is jött a megegyezés: kimondták a két frakció egyesülését, a betegpénztáriakat kooptálták a pártvezetőségbe. A *Népakarat*-frakció vezető emberei ekkor megerősítették a *Népszava* anyagi rendbehozására tett ígéreteiket, amelyeket azonban később nem váltottak be.⁵³

SILBERBERG és a hozzá csatlakozott radikális szocialisták, akik a pártvezetőség többi tagjánál jobban látták a pártvezetőség és a betegpénztári funkcionáriusok megegyezésében rejlő veszélyt, azonnal küzdelmet indítottak a pártvezetés visszaszerzéséért. Bár a betegpénztáriakkal egyesült pártvezetőség a *Népszava* vagyont és üzleti könyveit lefoglalta, a radikális csoport a *Népszavát* magáénak tekintette és továbbra is kiadta. Az anyagi nehézségek következtében azonban szeptember 17-én a *Népszava* mint napilap megszűnt

⁵³ SILBERBERG lemondását a lapok 1895. szeptember 12-én közzölték. (*Tudomásul.*) A pártviszály tényeit l.: OL. BM. eln. res. 1895—1284. Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1895—629. Uo. SILBERBERG röpiratát: „Gyalázatossan megsaltak és megraboltak!...” kezdettel. *Népszava*. 1895. szeptember 15. *Tudomásul.*

és csupán szeptember 27-én jelent meg újra csökkentett példányszámban, (3000) hetenkint kétszer.⁵⁴

A *Népszava* és *Volksstimme* apparátusa ekkor természetesen a SILBERBERGhez csatlakozott radikális szociáldemokratákból állott. BOKÁNYI megbízatását — aki nem vált ki a szociáldemokrata párt vezetőségéből — a *Népszavánál* SILBERBERG, a *Volksstimménél* CSEBRENYÁK József, a *Volksstimme* kiadói posztját pedig SILBERBERGTől a szintén radikális szociáldemokrata, KASTREINER Soma vette át.

A szociáldemokrata pártvezetőség arra kényszerült, hogy a *Népszava* helyett új lapot adjon ki. Szeptember 18-án meg is jelent az *Új Népszava* (*Neue Volksstimme*), társadalmi és közgazdasági napilap, amely magába olvasztotta az ellenzék lapját, a *Népakaratot*.

1895 őszén a radikális csoport viszonylag nagy tömegbefolyásra támaszkodva indított küzdelmet a betegpénztári opportunistákkal egyesült pártvezetőség ellen. A *Népszava* volt részvényeseinek 1895. szeptember 22-i gyűlése, valamint az ugyanaznapra összehívott népgyűlés bizalmatlanságot szavazott a pártvezetőségnek, és a radikális szocialistákat pártkongresszus összehívásával bízta meg.⁵⁵ Az *Új Népszava* a munkások támogatásának csökkenése következtében válságba jutott: október 25-től már nem naponta, hanem csupán hetenként egyszer jelent meg. Az *Új Népszava* hanyatlása is mutatja, hogy a betegpénztári csoport nem rendelkezett a *Népszavának* felajánlott összegekkel, a *Népakarattal* frakció ajánlata tehát csupán a pártvezetőség tagjainak becsapását, SILBERBERG megbuktatását célozta.⁵⁶

Bár a *Népszava*-csoport harcának kezdetén élvezte a fővárosi szervezett munkásság többségének támogatását, a hatósági üldözések következtében nem léphetett fel a kellő eredménnyel. A budapesti kerületi királyi sajtóügyi vizsgálóbíró már szeptember 19-én, a pártszakadás után azonnal, elrendelte a *Népszava* és a *Volksstimme* júliusi példányainak lefoglalását kaució nélküli politizálás miatt. A budapesti kerületi törvényszék SILBERBERG Ignácot sajtóvétségért október 9-én 3 havi fogházra és 100 forint pénzbüntetésre ítélte. Ettől kezdve SILBERBERGET a legkülönbözőbb vétségek miatt újra meg újra perbefogták. Noha letartóztatására csak 1896 februárjában került sor, a zaklatás és az üldöztetések megnehezítették a radikális ellenzék munkáját.⁵⁷ A SILBERBERG-csoportot azonban még a sajtópereknel is jobban akadályozta a rendőrség nyílt beavatkozása a betegpénztáriak oldalán: kongresszus helyett csupán egy országos gyűlés tartását engedélyezték, s így lehetetlenné tették, hogy a radikális csoport visszaszerezhesse pártvezetőségi funkcióit.

A sajtóperek, zaklatások, hatósági beavatkozások eredményeképpen csökkent az osztályharcos ellenzék tömegbefolyása, gyengült küzdelme a pártvezetőség ellen. A *Népszava* anyagi erejének megrendülését mutatja, hogy december 1-től már csak hetenként egyszer jelentek meg a lapok. Az állandó sajtóperek szükségessé tették, hogy SILBERBERG 1896. január 12-én lemondjon

⁵⁴ RÉVÉSZ Mihály i. cikkei SILBERBERG lépését jogtalannak ítélik, s a betegpénztáriakkal egyesült pártvezetőség pártját fogják. A lap példányszámára vonatkozóan I. *A Budapesti Fő- és Székvárosi állami rendőrség 1895. évi működése*. 76. l.

⁵⁵ Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1895—641.

⁵⁶ *Új Népszava*. 1895. október 20. *Nyilatkozat*. *Új Népszava*. 1895. október 25. *Megváltozott viszonyok között*.

⁵⁷ OL. BM. eln. 1895—1599. OL. Curia, 1896—VII—17 (3930), továbbá uo. 1897—VII—971. Főv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1895—640. 754. és 1599.

a *Népszavánál* elfoglalt állásáról. CSEBRENYÁK József pedig — egyelőre ismeretlen okból — 1896 februárjában adta át funkcióját GROSSZMANN Miksának, aki mint fiatal szociáldemokrata nemrég csatlakozott a mozgalomhoz.⁵⁸ A szerkesztőváltás természetesen nem vált előnyére a lapnak, súlyosabb volt azonban a helyzet a *Népszava* anyagi erőforrásainak biztosítása terén. A rendőrségi jelentések tanúbizonysága szerint a pártszakadás óta a *Népszavát* egy asztaltársaság, a „pénteki asztaltársaság” finanszírozta. E társaság azokból a főként értelmiségi pályán mozgó szociáldemokratákból — orvosokból, ügyvédek közül — állott, akik kezdettől fogva a betegpénztári tisztviselőgárda ellenfelei voltak.⁵⁹ A „pénteki asztaltársaság” azonban nem rendelkezett olyan anyagi erőforrással, amely a lapoknak szilárd bázist jelentett volna. A radikális csoport vezetősége már február elején jelezte, hogy a jövőben anyagi nehézségek miatt csak hetenkint fog megjelenni a lap. Minthogy azonban a várt anyagi támogatást nem tudták megszerezni, 1896. február 8-a után a *Népszava* több hónapig szünetelt.⁶⁰

A pártlap elvesztése a radikális ellenzékét megfosztotta a tömegkapcsolat biztosításának egyik jelentős eszközétől. Ezentúl csak személyi kapcsolataik segítségével vagy alkalmilag kiadott röplapok útján szólhattak a munkásokhoz. A radikális csoport bázisának szűkülése hozzájárult a reformista pártvezetőség megszilárdulásához: az 1896-i IV. pártkongresszus a vezetőseget felmentette az ellenzék vádjai alól, és megerősítette megbízatásában.

A radikális ellenzéki csoport a kongresszus után ismét kísérletet tett a *Népszava* megjelentetésére. A kezdeményezés sikerrel járt: 1896 júniusában ismét megjelent hetilapként a *Népszava*.⁶¹ A radikális ellenzék azonban erre az időre már igen sokat veszített erejéből. Gyengesége tükröződött a *Népszava* számain is: színvonala esett, cikkei érdektelenségbe fulladtak. Előre látható volt, hogy az ellenzék nem tud versenyre kelni a szociáldemokrata pártvezetőséggel, amelynek minden szellemi és anyagi erő rendelkezésére állott. 1896 őszétől kezdve megindultak a kiegyezési tárgyalások. 1896 decemberében létrejött a párt egysége: a radikális csoport maradványa látszatengedmények kiharcolása után beolvadt a pártba. A megegyezés értelmében a *Népszava* 1896 decemberétől ismét a szociáldemokrata párt központi közlönye lett.

1896-tal a pártsajtó történetének igen pozitív szakasza zárul le. A szociáldemokrata párt megalakulásának és kezdeti tevékenységének időszakában jelentős szerepet játszott a pártsajtó a marxista eszmék terjesztésének, a proletariátus felvilágosításának, szervezésének áldozatos munkájában. Bár a szociáldemokrata párton belüli küzdelem első nagy szakasza a radikális erők meggyengülésével és bukásával fejeződött be, küzdelmük nem volt hiábavaló. A lapok a magyarországi munkásmozgalom osztályharcos szárnyának munkáját segítették a forradalmi eszmék terjesztésével, a lapszerkesztőség hosszú időn keresztül kivette részét az opportunizmus elleni harcból. 1896 után új szakasz kezdődik a pártlapok életében. A századfordulóra létrejön a szocialista tömegpárt, bővül a lapok olvasótábor, növekszik anyagi ereje. Noha a pártlapok a következő periódusban is sokat tettek a munkásság felvilágosítása,

⁵⁸ *Népszava*. 1896. január 18. *Az elvtársakhoz!* *Népszava*. 1896. február 8. *Az elvtársakhoz!*

⁵⁹ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1896—121., 136.

⁶⁰ *Népszava*. 1896. február 8. *Pártügyek* rovat. Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1896—121.

⁶¹ Föv. Lt. Rendőrfőkapit. eln. res. 1896—330.

szervezése érdekében és továbbra is az uralkodó osztályokkal folytatott harc eszközei maradtak, ebben az időben már nem a marxizmus forradalmi tanításainak, hanem a szociáldemokrácia opportunistusának hirdetői voltak.

E. S. VINCZE: DIE GESCHICHTE DER ZEITUNG „NÉPSZAVA“ 1889—1896

Der Aufsatz behandelt ein bisher vernachlässigtes Gebiet der ungarischen Arbeiterpresse. Es wird die Geschichte der Zeitung *Népszava*, des Zentralorgans der Sozialdemokratischen Partei Ungarns im wichtigen Zeitabschnitt der Gründungsjahre der Partei und ihrer klassenkämpferischen Führung dargestellt.

In der zweiten Hälfte der achtziger Jahre machte sich eine gewisse Abschwächung der ungarischen sozialistischen Arbeiterbewegung fühlbar, was sich auch in dem damals wöchentlich erscheinenden Parteiorgan *Népszava* und der deutschsprachigen *Arbeiter-Wochen-Chronik* spiegelte. Im Leben der beiden Parteiblätter trat im September 1889, nach dem konstituierenden Kongreß der Zweiten Internationale, eine Wendung ein, als die neuen klassenkämpferischen Führer der ersten Arbeiterpartei, der sogenannten Allgemeinen Arbeiterpartei, mit der Organisation der marxistischen Massenpartei begannen. Die bis dahin armselig ausgeführten, inhaltsleeren und sich auf eine schwache Leserschaft stützenden Parteiblätter gingen einer raschen Entwicklung entgegen und spielten alsbald eine wichtige Rolle in der Verbreitung der Ideen des wissenschaftlichen Sozialismus, der Aufklärung und Organisierung des Proletariats. Die Erstarkung der Arbeiterpartei, die Entstehung einer marxistisch gesinnten Redaktion, die Erweiterung der Massenbasis der Partei erhöhten das theoretische Niveau und die Redaktionstechnik der Parteiblätter und ermöglichten sogar die Vergrößerung der Parteidruckerei.

Die in Dezember 1890 erfolgte Gründung der Sozialdemokratischen Partei Ungarns schuf die Grundlage zu einer noch kräftigeren Entwicklung. Dies zeigte sich auch anfangs der neunziger Jahre, als neue Resultate erzielt wurden.

Parallel mit der Entwicklungsgeschichte der Blätter werden auch die wichtigsten Ergebnisse jenes Kampfes geschildert, den die Blätter an der Seite der Partei gegen den Terror der Behörden führten. Es wird auch beschrieben, wie sich der scharfe Gegensatz zwischen dem klassenkämpferischen bzw. opportunistischen Flügel der Sozialdemokratischen Partei Ungarns in den Spalten der Parteiblätter und in der Zusammensetzung der Redaktion spiegelte.

Der Kampf innerhalb der Partei endete am Schluß des behandelten Zeitabschnitts mit der Schwächung der radikalen Kräfte, — der Opportunismus gewann die Oberhand. Nichtsdestoweniger zollen wir all denen Anerkennung, die in dieser kämpferischen Periode der Zeitung *Népszava* an der Spitze der Parteiblätter standen und durch Verbreitung der marxistischen Ideen, sowie Entwicklung der damaligen sozialdemokratischen Partei zu einer Massenpartei eine heroisch-opfervolle Arbeit leisteten.